



MALMÖ HÖGSKOLA

Lärande och samhälle

Schack som pedagogiskt verktyg

Uteschack på skolgården -för social gemenskap och lärande

Författare: Christoffer Hellgren

Examinatorer:

Jesper Hall

Lars Holmstrand

Pesach Laksman

Abstrakt

Syftet med denna studie är att undersöka om uteschack på skolgården kan leda till lärande och social gemenskap. Den bygger på intervjuer med sju fritidshemsbarn i åldern 7-11år. Resultatet visar att uteschack på skolgården samlar både pojkar och flickor i olika åldrar under den rasttid och fritidshemstid, som finns till förfogande under dagen. Den sociala gemenskapen tycks ha ökat. Flera barn uttrycker att de blir bättre i att tänka, men denna studie kan inte visa just det. Men elevernas medvetenhet om att schack kan leda till lärande av olika slag, kan på så sätt öka och behålla deras intresse för schackspel, vilket i sin tur kan bidra till att deras matematiska tänkande utvecklas.

INNEHÅLL

1 Inledning	4
2 Syfte och frågeställningar	4
3 Tidigare forskning	5
4 Metod	6
5 Urval	7
6 Genomförande och bearbetning	7
7 Resultat och Analys	7
7.1 Rastaktiviteter	7
7.1.1 Uteschack	7
7.1.2 Lärande och nytta	7
7.1.3 Förändring av rastaktiviteter	8
7.1.4 Svårigheter	8
7.1.5 Framtiden	8

8 Diskussion	9
8.1 Metoddiskussion	9
8.2 Resultatdiskussion	9
9 Slutord	11
10 Referenser	11

1. Inledning

Elevers skoldag är idag fylld av lektioner som kräver att de är koncentrerade på det arbete som ska utföras mestadels inne i klassrummet. För att lyckas i livet och bli goda samhällsmedborgare behöver eleverna ta till sig både ämneskunskaper och de sociala värden som poängteras i olika läroplaner. Alexanderson (1998) menar att skolans uppdrag idag lyfter fram förmågor som eleverna behöver utveckla t.ex. att kunna reflektera, lösa problem, tänka kritiskt och vara kreativa.

Rasterna på en skolgård kan vara ett tillfälle att umgås med kamrater och delta i aktiviteter som man trivs med. Det är en möjlighet för återhämtning och påfyllnad av energi. Men rasterna kan också för vissa barn innebära exkludering, att inte få vara med kompisar, inte platsa i lekar och spel. Det kan uppstå bråk och utanförskap. En rastaktivitet som jag önskar pröva är uteschack. Kan det möjligtvis leda till att barn i olika åldrar och av olika kön kan samlas omkring de olika schackpjäserna och känna social gemenskap? Kan just schackspel ute samla såväl flickor som pojkar, där de kan hjälpa varandra att hitta lösningar till framgång istället för att konkurrera?

Jag ställer mig också frågande till om schackspel kan utveckla förmågor som eleverna kan ha nytta av i andra ämnen i skolan? Då kanske också skolan känns meningsfull för många elever när abstrakta förmågor kan utvecklas i skapande verksamhet och få ett konkret innehåll som Alexandersson (1998) argumenterar för. Kan schackspel vara en sådan skapande verksamhet?

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka om uteschack på skolgården kan leda till lärande och social gemenskap.

- Vilka förmågor kan uteschack bidra till att utveckla?

- Hur och när används schackspelet på skolgården?

- Vilka elever finns mest vid schackspelet?

3. Tidigare forskning

Enligt Jesper Hall (föreläsning 2014-04-03) bildades Sveriges Schackförbund i början av 1900-talet för att höja intresset för schack och skapa tävlingar som riktar sig till alla skolor i Sverige. Schack i skolan är samlingsnamnet, som erbjuder schack som ett pedagogiskt verktyg till lärare och fritidspersonal. Syftet är att kunna utveckla barns intellektuella och sociala förmågor. Alla skall kunna delta i schackspel, som tycks träna koncentration och viss matematisk förmåga. I sina egna utgivna böcker om schack visar Hall (2003 och 2010) hur schackspelet regler kan läras in på ett lustfyllt och underhållande sätt i sagans form.

Även i forna Sovjet och öststaterna, USA, Turkiet och Danmark är schack en framträdande sport. Både USA och forna Sovjet har haft schackspelare i världsklass. Målet är att i dessa länder få socialt utsatta grupper att bli intresserade av att studera vidare då de upptäcker hur roligt det är att kunna tänka. En dansk studie visar att schack fungerar som ett slags förebyggande specialpedagogik, påpekar Hall vidare i sin föreläsning.

Holmstrand berättar i sin föreläsning (2014-01-30) om ett intressant forskningsprojekt som genomfördes på Öresundsbroskolan, Enköping kallat (schack-matte) av Anders Lundqvist (2007-2011) Elever i åk ett till fyra undervisades 12 gånger under ett läsår ca 40-60 min i schackspel. Halva tiden var teori och andra hälften praktik. Resultatet visar att schackundervisningen var framgångsrik genom att hög prestation i schack gav hög prestation i matematik.

Liedman (2011) uttrycker sin oro för hur eleverna pressas mer och mer av prov och betyg som kommer allt tidigare i åldrarna. Utrymmet för kreativiteten i olika ämnen tycks minska i och med senaste läroplanerna och i gymnasiet erbjuds kurser i estetiska ämnen som individuella val. I tidigare läroplaner hade de estetiska ämnena en viktig plats överallt, påpekar författaren. Fortfarande framhävs lekens betydelse för barns utveckling i förskolan, men allvaret skärps ju äldre barnen blir, menar Liedman (2011)

Samma författare berättar att leken förbjöds i småskolan i början på 1800-talet. Den tilläts inte ens på rasterna. Så länge barnen var i skolan skulle de hållas strängt sysselsatta. Först vid universiteten hade de unga blivit mogna för friheten. Att lek och lärande hör samman förstod man först när förskolan fick sitt genombrott. Man såg inte leken som läromedel i andra skolformer och den misstron har nog inte släppt än. Leken saknar arbetets inre tvång. ”Leken måste ha ett lustmoment” (Liedman, 2011:285) vilket arbetet saknar. Om konst och matematik förs närmare varandra, skulle man göra pedagogiska vinster. Det abstrakta i matematiken får gestalt om barn t.ex. får bygga en kub. Först undersöks kubens möjligheter innan kalkylerandet med den börjar. ”Eleverna upplever att deras tankar befrias” (Liedman 2011:238).

I en artikel (2003) skriver James att han påverkats mycket av Piagets syn på barns utvecklingsperioder. Han är medveten om den kritik Piaget fått genom åren, men

anser ändå att det är ett användbart sätt att börja med att se kopplingen mellan schack och barn. James menar att barns logiska tänkande enligt Piaget börjar utvecklas vid 7 års ålder. Detta kan förklara varför barn i förskolan har svårighet i att förstå abstraktioner som schackmatt. Många barn i denna ålder kan endast koncentrera sig på en uppgift några få minuter. Några har också svårighet i att flytta löparna diagonalt på grund av att deras ögon-hjärna samordning inte är tillräckligt utvecklad. Andra barn har problem med sin motorik. Varje gång de försöker flytta en pjäs ramlar allt ner från schackbordet och de har ingen aning om på vilken ruta pjäserna skall ställas tillbaka på. Äldre barn i skolåldern 7-12 år ca klarar detta och kan inom några år spela på en rimlig standardnivå. Men sen stannar deras utveckling och i 12 års-åldern slutar de, eftersom de inte kommer vidare, även om de tycker om spelet. James tror att detta beror på deras oförmåga att tänka abstrakt. Det tycks som om de konkreta tänkarna reagerar mer impulsivt på de första dragen än de mer abstrakta tänkarna, menar författaren. Förskolebarn kan lära sig hur pjäserna går men kan inte spela ett schackparti till slutet, fortsätter James (2011). Skolbarn 7-12 år kan spela schack men endast till en relativt låg standard. För att nå en högre nivå i schackspel måste mer abstrakt tänkande användas från 12 år och uppåt. Författarens slutsats är att om man ska få behålla barns intresse för schack efter skolan och få den att nå högre nivå, måste man hitta olika sätt att undervisa, organisera och förevisa.

Schackspelandet som socialt kapital tas upp i en studie av Forrest m.fl. (2005). Han beskriver hur föräldrar kan stödja barns utveckling i ett fattigt område i Aberdeen. Schack kan inte bli en ersättning för andra åtgärder som kan hjälpa fattiga med låg inkomst och en lång arbetsdag. Det kan bidra till personlig utveckling och återhämtning i den fattiga miljön. Schackspelet kan hos dessa människor som ett socialt kapital återta något av denna obalans av utbildning, påpekar författaren.

I Leipzig utfördes en undersökning av Scholz m.fl. (2008). De utvärderade fördelen av schackspel under matematiklektioner för barn med inlärningssvårigheter. Matematik ses hos många skolbarn med avsky p.g.a. att den är abstrakt och har svårigheter att finna koppling till verkliga livet. Resultatet visar att schack, som en del av matematiklektioner i skolan för barn med inlärningssvårigheter, kan hjälpa barnen med grundläggande matematikfärdigheter.

4. Metod

En kvalitativ forskningsmetod bygger på tolkning och förståelse av mestadels insamlad data av intervjuer. Jag valde denna metod eftersom min önskan var att få fritidshemselevens uppfattningar av uteschack. Frågorna strukturerades inom vissa områden för att ge mer utrymme för den intervjuades egna uppfattningar. Eftersom undersökningen bygger på intervjuer, kan det kanske bli mer som ett samtal mellan mig och eleverna.

5. Urval

Jag valde ut sju elever på ett fritidshem i Malmö. Det var fyra pojkar och tre flickor i åldern 7 till 11 år. Jag visste att dessa elever var väldigt schackintresserade och själva spelade schack. Därför förutsatte jag att de gärna ville svara på mina frågor gällande uteschack. De har fått beteckningen F1, F2, F3 för flickorna och P1, P2, P3, P4 för pojkarna.

6. Genomförande och bearbetning

Jag genomförde intervjuer med dessa sju elever i ett av skolans arbetsrum under arbetstid. Intervjuerna spelades in på min mobiltelefon. Eleverna fick lyssna på hur inspelningen lät. De fick själva välja om de ville svara på mina frågor om uteschack. Varje samtal varade ca 15 minuter. Vi kunde sitta ostörda under denna tid.

Därefter transkriberades varje intervju noga. För att minnas vem som sa vad, hade jag namngivet varje elev samt ålder i min telefon. Detta underlättade sedan vid sammanställningen av resultatet som jag skrev ner ordagrant. Detta material kommer jag givetvis att avidentifiera och ta bort efter att studien examinerats.

7. Resultat och analys

7.1 Rastaktiviteter

Pojkarna berättade att de brukade spela fotboll på rasterna, och när schacket kom till skolgården ville de gärna gå dit. Flickorna berättade att de gjorde allt möjligt, t.ex. lekte King Out (ett bollspel), klättrade i klätterställningen, hänga med kompisar och spela schack när det fanns framme. P1: *Ibland brukar jag spela schack och ibland King Out.* P2: *Jag vill spela schack och jag brukar spela schack.* F1: *Leka på klätterställningen och ibland spela schack.*

Liedman (2011) hävdar att man fortfarande i skolan kan ha svårt att se att lek och lärande hänger ihop. Han menar att leken ska vara lustbetonad och att det är viktigt att se lekens betydelse för barns utveckling. Detta framhävs ändå i läroplanerna i de tidigare åldrarna. Däremot minskar utrymmet för kreativitet i läroplanen för de äldre eleverna.

7.1.1 Uteschack-tidsaspekt

Vid frågan när de spelade schack svarade de flesta vid 10-rasten och lunchrasten. De som var kvar på fritidshemmet menade att de hade möjlighet att spela schack på onsdag eftermiddag. Alla var eniga om att de kunde spela med vem som helst. Killar

som tjejer alla tillsammans. De kunde vara många upp till 10 st., bara det inte blev stressigt som en pojke uttryckte det. P2: *Närsomhelst på dagen bara det inte blir stressigt.* F2: *Tio kanske sex eller sju.* En flicka menade att det räckte med ca två personer i varje lag.

7.1.2 Lärande och nytta med uteschack

Både pojkar och flickor nämnde att deras pappa lärt dem spela schack hemma. Även morfar och storebror svarade en av flickorna. F2: *Ingen, jag kan inte.* Hon menade att ingen hade lärt henne spela schack. Pojkarna svarade att man kan bli smart, duktigare, träna hjärnan, lära sig olika strategier och kolla vad motståndaren är ute efter för drag, tänka bättre, lära sig att göra en gaffel (ett särskilt drag). P1: *Man blir smart, duktig i matte, kan tänka logiskt, se möjligheter.* Flickorna svarade också att man lärde sig tänka hur man tar nästa drag, blir mentalt bättre, hur man ska tänka, bli duktigare och smartare. F2: *Mentalt, kunna tänka, sätta nästa drag.* En pojke menade att killar oftast är något bättre än tjejerna i schackspel.

Schack som socialt kapital lyftes fram av Forrest m.fl. (2005). Författarna visade på hur framförallt föräldrar kan stödja barns utveckling. I min studie nämns särskilt att pappan varit deras läromästare. Men även morfar och storebror. Det forskningsprojekt som genomfördes på Örsundsbro skolan i Enköping kallat schack- matte av Anders Lundqvist (2007-2011) visade att hög prestation schack gav hög prestation i matematik. Även Scholz (2008) kom fram till att schack hjälpte barnen utveckla grundläggande matematikfärdigheter, särskilt barn med inlärningssvårigheter. James (2011) visar med sin forskning att abstrakt tänkande utvecklas senare d.v.s. efter 12 års ålder.

7.1.3 Förändring av skolgårdsmiljön med uteschack.

Pojkarna svarade att det blivit lugnare miljö på skolgården, till det positiva, men de brukar inte tänka på det så mycket. P3: *Ja, det är lugnare. En del brukade hänga och springa runt.* Flickorna ansåg att det var ganska lika som förut. Det hade inte varit särskilt vilt tidigare. Viktigt att man har något att sysselsätta sig med. F1: *Dom äldre barnen har tidigare gått runt och tidigare bara pratat och nu får dom lite mer att göra.*

Alexandersson (1998) visar i sin forskning hur viktigt det är att skolan känns meningsfull för eleverna vad gäller såväl kunskaper som läromiljön.

7.1.4 Lätt eller svårt med uteschack.

F1: *Schack är ganska lätt att lära sig, bara veta hur de går.* Det är lätt att spela när man vet hur pjäserna går, menade hon. Men trist att vara ensam tjej som tävlar, och schack är svårt, påpekade en flicka. Pojkarna sa att inget var svårt, bara när det är stressigt. P4: *hur man ska ta dragen.* Likaså kan klockan stressa vid tävlingar. Att göra schackmatt är svårt påpekade en pojke och en flicka. P1: *Om motståndarna tagit alla värdepjäser så är det svårt att vinna med bara bönderna kvar.*

James (2003) menar att barn i förskolan har svårighet i att förstå abstraktioner som t.ex. schackmatt. Detta kan bero på att barns logiska tänkande utvecklas först efter sju års ålder. För att kunna utföra schackmatt måste eleverna tänka mer abstrakt, poängterar författaren. Han lyfter också fram att yngre barn har svårt att koncentrera sig mer än några minuter på en uppgift. Likaså att förflytta löparna diagonalt på schackspelet.

7.1.5 Framtida spel

Två av flickorna ville fortsätta spela, en annan hade inte tid och en av dem vill fortsätta tävla. Det är samma spel i alla länder, sa hon som tävlade. Pojkarna var i stort sett eniga om att vilja fortsätta spela, då de tyckte det var kul. Det finns alltid något att göra då på rasten uttryckte de. Kanske, sa en av dem. P3: *Jag tänker fortsätta spela och man tappar inte hoppet när det finns tävlingar. Man känner att det finns något att vinna.* Några pojkar ville ha schack som ett ämne på schemat. En av dem önskade även mindre schackspel med pjäser ute. Flickorna uttryckte inte någon särskild önskan. De var nöjda som det var. Alla var överens om att det var roligt att spela uteschack. Man kan träffas många, hitta på något och tipsa varandra, uttryckte de. P1: *Det är roligt om man är hyfsat bra.*

James (2003) menar att de flesta barn slutar spela schack efter 12-års åldern, eftersom de inte kommer vidare även om de tycker om spelet. Han tror att detta beror på deras oförmåga att tänka abstrakt, som krävs för att kunna spela på en högre nivå.

8. Diskussion

8.1 Metoddiskussion

För att fånga uppfattningar om uteschack genomförde jag intervjuer med några fritidselever som var intresserade av schack. Ibland blev det mer ett samtal mellan oss, eftersom jag tidigare hade byggt upp goda relationer med dem i verksamheten. Min förförståelse om schack kan ha spelat in på ett positivt sätt, när jag tolkade elevernas svar. Det var då lätt att förstå vad de menade. Men jag var också lite otålig ibland, när jag ställt en fråga och hade svårt att invänta deras svar. Kanske lotsade jag då fram dem till de svar jag önskade, istället för att ge dem tid att tänka själva.

8.2 Resultatdiskussion

Syftet med studien var att undersöka om schack ute på skolgården kan leda till lärande och social gemenskap. Eleverna var eniga om att uteschack hade tillfört en aktivitet, som de samlades vid såväl flickor som pojkar. Den sociala gemenskapen hade ökat genom denna nya aktivitet på skolgården, ansåg de. Det verkar, enligt de intervjuade eleverna, som om ute schackspelet kan förhindra bråk och istället inkludera elever av båda könen till en gemensam aktivitet. Alla fick vara med som ville. Schackspelet användes vid alla skolans raster och under fritidstid. Några barn uttryckte önskemål om att ha uteschack ännu mer under skoltid. Detta skulle säkert vara fullt möjligt, om lärarna märker att denna aktivitet kan tillföra vissa matematiska kunskaper och färdigheter samt viktiga sociala värden, som att öka trivsel och gemenskap bland eleverna.

Det finns goda möjligheter för eleverna att lära sig reglerna i uteschack med hjälp av kunnig personal inom ämnet, uppfattade jag. Varför inte använda sig av några duktiga elever, som redan kan spela schack till att lära dem som inte kan? Det är genom att praktiskt hålla i pjäserna som man lättare lär sig, anser jag. De stora pjäserna i uteschack ramlar ju inte lika lätt heller. Detta stämmer med vad James (2003) påpekade om motoriska svårigheter hos vissa barn. De tappar lätt spelpjäserna och har svårt att ställa dem på rätt plats sedan. Ett roligt sätt att lära grunderna i schack är att utgå från sagans värld, vilket Hall (2003 och 2010) beskrivit. Det skulle säkert kunna gå att kombinera med uteschack. Då blir det schackspel som en lek!

Endast en pojke uttryckte att killar oftast var bättre än tjejerna i schack. Kanske berodde detta på att han var väldigt duktig i schack, och att det hittills mest varit pojkar som intresserat sig för detta spel. Han mötte nog också mest pojkar i tävlingar, som han ibland deltog i. Det var bara en av flickorna som ibland var med i tävlingar. Där kände hon sig ensam. Uteschack kan säkert bidra till mer jämlikhet mellan könen, när det blir en mötesplats för alla. Flickornas intresse för schack kan då bli lika stort som pojkarnas, om de möts på lika villkor.

Man blir smart och duktig i att tänka, och att lära sig olika strategier, påpekade både pojkarna och flickorna. Är detta något de märkt själva eller bara hört sägas? Enligt tidigare forskning kan schackspel hjälpa eleverna i matematik genom att det logiska tänkandet utvecklas. Att schackmatt är svårt, enligt två av eleverna, styrker framförallt James (2003) forskning om att vissa förmågor är svårare att lära vid en viss ålder på grund av att samordning mellan hjärna- och ögon inte är tillräckligt utvecklad. Jag har inte upplevt att just Schackmatt skulle vara särskilt svårt för eleverna att lära sig. Men kanske ändå författaren har rätt, eftersom flickan, som tyckte detta drag var svårt, var yngst av de intervjuade eleverna.

9. Slutord

Jag är efter denna studie övertygad om att uteschack kan vara en möjlighet för eleverna i skola och på fritidshem att få utveckla sin kreativitet och sitt tänkande på ett lekfullt sätt. Då blir det roligt att gå i skolan och till fritidsverksamheten. Det skulle vara intressant att så småningom intervjua lärare om de kan se vilka förmågor uteschack på skolgården kan tillföra eleverna!

10. Referenser

Forrest et. al (2005). *Education for Citizenship, Section six Discussion and Analysis*. Aberdeen: Aberdeen city council

Hall, Jesper (2003). *Kajsa och den magiska schackboken*. Falun: Leopard förlag

Hall, Jesper (Föreläsning 2014-04-03). *Schack i skolan*.

Hall, Jesper och Jönsson, Peter (2010). *Schackma Gandhi får en ide*. Lund: Schackbyrån

James, Richard (2003). *Chess Thinking skills in Children*.

Liedman, Sven-Eric (2011). *Hets! En bok om skolan*. Albert Bonniers Förlag

Patel, Runa & Davidsson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Scholz, Marcus. Niesch, Harald. Steffen, Olaf. Ernst, Baerbel. Loeffler, Marcus., Witruk, Evelin. Schwarz, Hans (2008). *International Journal of special Education*. Vol 23, No 3: University of Leipzig.